

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(3): 304-318.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1185](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1185)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Bir Araştırma

Karim HUSEYN-ZADA, Doktora Öğrencisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya, e-posta: karim.huseynzada@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6863-2237>

Dr. Öğr. Üyesi Serpil KOCAMAN, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Antalya, e-posta: serpil.kocaman@alanya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2037-7441>

Öz

Turizm pazarında gelişmekte olan destinasyonlarda alternatif turizm türlerinin ağırlık kazanması ve eski destinasyonlarda yeni ürün türlerinin oluşması, gelecekte alternatif turizme olan talebin artacağını göstermektedir. Alternatif turizmin geliştirilmesi, sadece turistik destinasyonların değil, turistik olmayan alanların da gelişmesine yardımcı olacak ve bu bölgelerin ülke gelirinden paylarını almasını sağlayacaktır. Çalışmada, Ermeni işgalinden kurtarılmış önemli doğal ve kültürel kaynaklara sahip olan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm potansiyelleri araştırılmıştır. Araştırma, Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin özellikle mevcut alternatif turizm alanındaki sorunları ve potansiyeli hakkında fikir oluşturması, bu potansiyelin daha da geliştirilmesiyle birlikte bölgelerin kalkınmasında sağlayabileceği katkının vurgulanması açısından önemlidir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anket, 180 kişi ile yüz yüze gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi, dark turizm ve agro turizm başta olmak üzere alternatif turizm potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Karabağ Turizm Bölgesi, Doğu Zengezur Turizm Bölgesi.

Makale Gönderme Tarihi: 06.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 11.03.2023

Önerilen Atıf:

Huseyn-Zada, K. ve Kocaman, S. (2023). Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Bir Araştırma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3): 304-318.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(3): 304-318. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1185](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1185)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**A Research on Alternative Tourism Potential of Karabakh and East Zangezur
Regions**

Karim HUSEYN-ZADA, Ph.D. Student, Alanya Alaaddin Keykubat University, Institute of Graduate Programs, Antalya, e-mail: karim.huseynzada@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6863-2237>

Assistant Prof. Dr. Serpil KOCAMAN, Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Tourism, Antalya, e-mail: serpil.kocaman@alanya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2037-7441>

Abstract

The increase in alternative tourism types in developing destinations in the tourism market and the emergence of new product types in old destinations show that the demand for alternative tourism will increase in the future. The development of alternative tourism will help the development of not only touristic destinations but also non-touristy areas and will ensure that these regions receive their share of the country's income. In this study, the geographical locations and alternative tourism potentials of Karabakh and East Zangezur regions, which have very important and cultural resources that were liberated from the Armenian occupation, were investigated. The research is important in terms of forming an idea about the problems and potential of Karabakh and East Zangezur regions, especially in the field of alternative tourism and emphasizing the contribution that it can provide to the development of the regions with the further development of this potential. As a data collection technique, the survey method was preferred in the research. The survey was conducted one-on-one to be applied to 180 people in total. The obtained data were analyzed in SPSS 26.0 program. As a result, it has been concluded that Karabakh and East Zangezur regions have sufficient alternative tourism potential.

Keywords: Alternative Tourism, Sustainable Tourism, Karabakh Tourism Region, East Zangezur Tourism Region.

Received: 06.01.2023

Accepted: 11.03.2023

Suggested Citation:

Huseyn-Zada, K. and Kocaman, S. (2023). A Research on Alternative Tourism Potential of Karabakh and East Zangezur Regions, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(3): 304-318.

GİRİŞ

Dünyanın en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerinden biri turizm sektörüdür. Turizm, ülkelerin hem sosyal hem de ekonomik kalkınmasında büyük önem taşımakta, ülke gelirlerinin oluşmasında ve dış ticaret dengesinin korunmasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda turizmin bir entegrasyon unsuru olarak geliştirilmesi çağımızın gerekli konularından biri haline gelmiştir. İstihdama ve ödemeler dengesine katkı sağlayan turizm sektörü bölgesel kalkınmayı hızlandırmak için kalkınmayı sanayi merkezlerinden kırsal alanlara taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan bazı ülkelerde turizm için sunulan ürün ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, turizmde rekabet avantajına ve yeterli paya sahip olmasına bağlıdır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002:185). Bu bağlamda gelişmekte olan ülke olarak Azerbaycan ekonomisi için turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, yoksulluk, işsizlik, az gelişmiş bölgelerin kalkınması ve diğer sorunlarla başa çıkmak için stratejik öneme sahiptir.

Dünya turizminin üretimdeki payı yıldan yıla artmakta ve aynı zamanda turizm hareketleri gelişmiş ülkelerin çok olduğu batıdan, gelişmekte olan ülkelerin olduğu doğuya doğru olumlu yönde değişmektedir (Liu, 2003:470). 2009 ile 2019 arasında, uluslararası turizm gelirlerindeki reel büyüme (%54) dünya GSYİH'sindeki büyümeyi (%44) oranında aşmıştır (UNWTO, 2020). Özellikle rekreasyon değerleri ile seçilen ülkelerin dünya turizmindeki payı artmaktadır. Ülke için önemli olan gelir artışlarının yanı sıra, alt ve üst yapıya yapılan yatırımların artması, sağlık ve güvenlik sektöründeki olumlu gelişmeler genel olarak turizmin gelişmesinde önemli faktörlerdir (Sharpley, 2000:7).

Gerçekleşen küreselleşme sürecine bağlı olarak tüketici tercihleri de çağın gereklerine göre değişmektedir. Bu da sonuç olarak turizm talebinde değişikliklere yol açmıştır. Azerbaycan'da alternatif turizm türlerinin gelişmesi, ülkenin az gelişmiş bölgelerindeki turizm potansiyelinin ortaya çıkarılmasında, ürün çeşitliliğinin ve hizmet kalitesinin artırılmasında önemli bir potansiyele sahiptir. Turizm sektörüne yatırım yapan ülke sayısı arttıkça, güçlenen rekabet ortamı giderek daha zorlu hale gelmekte ve Azerbaycan'da alternatif turizmin gelişimine yönelik sorunların ve bölgesel boyutların araştırma konusu olarak seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Azerbaycan'da son yıllarda yapılan düzenlemeler ve uygulamaya konulan yenilikler ülkenin diğer alanlarda olduğu gibi turizmde de olumlu sonuçlar yaratmaya başlamıştır. Ülke, uluslararası seyahat ve turizm rekabet indeksinde 148 ülke arasında 39. sıraya yükselmiştir. 2019 rakamlarına bakıldığında, ülkeye 3,17 milyon yabancı turist giriş yaptığı görülmektedir. 2019 yılı turist harcamaları 2,97 milyar manat (1,747 milyar dolar), konaklama ve yiyecek içecek gelirleri ise 1,97 milyar manat (1,158 milyar dolar) olmuştur (İslamzade ve Büyükipçekçi, 2021:109). Araştırmanın temel amacı işgalden yeni kurtulan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm türlerinin potansiyelini araştırmak, bu alandaki mevcut durumu değerlendirmek ve sonuç olarak bu potansiyelin bölgelerin kalkınmasındaki önemini incelemektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Alternatif Turizm

Turizm, muazzam ekonomik ve sosyal faydaları olan, istihdam sağlayan ve GSYİH'yi artıran ekonomik bir kurtarıcı olarak kabul edilmesine rağmen, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde çok çeşitli sorunların kaynağı olarak görülmektedir. Turizme çokuluslu şirketlerden gelen yatırımın büyük bir kısmının, elde edilen gelirler yoluyla geri dönmesinin yarattığı ekonomik sızıntı bu sorunlardan biri olarak ifade edilebilir (Smith, 1989:214). Turizmin, çalışan nüfusun bileşimini geleneksel tarım endüstrilerinden hizmete dayalı turizm ve ağırlama endüstrilerine

dönüştürerek, toplumu ve kültürel kimliği rahatsız ettiği bilinmektedir (Macleod, 2004:112). Bu durum, turizmde yeni bir bakış açısı olarak alternatif turizmi gündeme getirmiş ve pek çok kişi tam olarak tanımlayamasa da içgüdüsel olarak turizmde bu dönüşümü kabul etmiştir. Yine de alternatif turizmin evrensel olarak kabul edilmiş veya yaygın olarak benimsenmiş bir tanımının bulunmaması şaşırtıcıdır. Alternatif turizm, destinasyon bölgeleri ve nüfusları üzerinde kitlesel hareketlerle kıyaslandığında olumsuz etkileri daha az olan bir turizm anlayışını ifade eder (Ateljevic, Morgan ve Pritchard, 2007:56). Bu yeni turizm biçimi, turizmin en istenmeyen türü olan “kitle turizmi” ya da “geleneksel turizm”e alternatif bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Isaak, 2010:26). Diğer bir ifade ile alternatif turizm, geleneksel, klasik kitle turizmi faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmak ve birçok yeni turizm ürününü bir araya getirmek için oluşturulmuş bir turizm türüdür (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011:65). Alternatif turizm kavramı, alıştığımız ve herkesin bildiği geleneksel kitle turizminden farklı bir ürünün sunulmasını ifade etmektedir (Aydın ve Eren, 2019:36). Geleneksel kitle turizmi (mass tourism), “önceden organize edilmiş, hizmetlerinin birleştirilerek fiyatlandırıldığı, grup halinde belirli yerlere seyahat organizatörü firmalarca düzenlenen turizm türü” olarak tanımlanmaktadır (Bahar, 2003:151). Alternatif turizm, geleneksel turizme alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle genel kabul görülmüş kurallara göre geleneksel turizm “sert”, alternatif turizm ise daha çok “yumuşak” olarak nitelendirilmektedir (Cheia, 2013:57). Söz konusu turizm anlayışı, modern turizm endüstrisinin ayrılmaz bir parçasıdır.

1970’lerden bu yana küresel neoliberalizmin yayılması, neoliberal bir çevreye dayalı turizm sektörlerinin yönlendirilmesine ve dönüştürülmesine katkıda bulunmuştur (Bianchi, 2009:489). Alternatif turizm ile ilgili konular, alternatif turizm biçimlerinin kitle turizmine bir tepki ve eleştiri olarak yükselmeye başlamış ve 1980’lerin sürdürülebilirlik tartışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Cornelissen, 2005:26). Gelişmekte olan ülkeler açısından alternatif turizm, daha katılımcı, adil, kültürel ve çevresel olarak uygun bir turizm geliştirme biçimini teşvik etmek olarak görülebilir (Rogerson, 2004:18). Turizme alternatif yaklaşımlar, baskın neoliberal küreselleşmeye meydan okuma bağlamında değerlendirilmelidir (Higgins-Desbiolles, 2012:46).

Bireysel turizm, 1950-1960 yılları arasındaki dönemin turizm açısından ideali anlamak için en iyi seçenek olarak görülse de 1970’lerde akademik çevreler kitle turizminin yıkıcı doğasını ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel gibi birçok açıdan tartışmaya başlamıştır. 1980’lerde daha kabul edilebilir alternatifleri olan seçenekler ortaya çıkmış ve bunun mantıklı bir sonucu olarak alternatif turizm kavramı, turizm literatüründe yerini almaya başlamıştır (Higgins-Desbiolles, 2008:357). Bu alternatifler, bölgelerin yerel mimarilerindeki bozulmalar, artan hava ve gürültü kirliliği, doğal alanların aşırı kullanımı ve tahribi, kitle turizminin neden olduğu kültürel yozlaşma gibi turizm üzerindeki olumsuz etkilere yanıt olarak 1980’lerde ortaya çıkmıştır (Arslaner ve Erol, 2017:426). Bu bilgiler ışığında alternatif turizmin ortaya çıkmasına zemin oluşturan faktörleri şu şekilde sıralanabilir (Yıldız ve Gökhan, 2008:42);

- Olumsuz çevresel etkilerin turizm için ne kadar tehlikeli olduğunu anlamaya başlamak,
- Verimsiz kullanım ve kalitelerinin bozulması ile doğal kaynakların azalması,
- Turizmde sürdürülebilir kavramının ortaya çıkması ve gelişmeye başlaması,
- Yapılan çalışmalar sonucunda turizmin mevsimlik bir sektör olmaktan çıkması,
- Klasik turizm anlayışında yenilik ihtiyacının ortaya çıkması ve bu nedenle turistlerin niş turizm alanlarına yönelmeye başlaması,
- Tüketicilerin çevreye karşı daha duyarlı hale gelmesi,
- Turistler turizmi benimsemeye ve yeni turizm türleri aramaya başlaması.

Literatürde henüz net olarak tanımlanmayan alternatif turizm kavramı, ‘yumuşak turizm’, ‘yeşil turizm’, ‘doğa odaklı turizm’, ‘eko-turizm’, ‘gezi turizmi’, ‘sürdürülebilir turizm’ ve bunlar gibi bir çok turizm türleri ile karşılaştırılmaktadır (Cohen, 1987:13). Alan yazında alternatif turizm

kavramının özel ilgi turizmi ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (Kılıç ve Kurnaz, 2010:47). Alternatif turizm, yerel nüfusun turizm faaliyetlerini kontrol altına alarak doğal kaynakların korunması, kaliteli bir çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ekonomik fayda sağlanmasına yönelik faaliyetler bütünüdür (Jallad, 1998:27). Alternatif turizmin tanımları ve kriterleri dikkate alınarak, kavramın özellikleri ve ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Arslaner ve Erol, 2017:428);

- Kitle turizmi ile karşılaştırıldığında, bu tür turizm faaliyeti küçük ölçeklidir. Bu nedenle bu tür turizm faaliyetleri düzenlenirken küçük turist grupları veya bireysel turizm faaliyetleri tercih edilmektedir.
- Bölgenin mirasının ve doğal çevresinin korunmasını sağlar.
- Farklı yerlerin çekiciliği ile öne çıkan turizme uygun yerlerin gelişimini kolaylaştırır.
- Bölgenin ekonomik fırsatlarını ve gelecekteki potansiyelini değerlendirmeye yardımcı olur.
- Yerel hizmetlerin durumuna ilişkin bir değerlendirme sağlar.
- Pazarlama, iletişim ağlarının gelişimini teşvik eder.
- Yerli halk ve kültür burada ana avantajlar olarak kabul edilir.
- Bölgenin geçmiş ve şimdiki durumunu dikkate alarak doğal, tarihi ve kültürel kaynakları korur.
- Tüm paydaşların sürece uygun olarak geliştirme sürecine katılımını içerir.

Sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak geliştirilebilecek potansiyele sahip bir turizm faaliyeti alternatif turizm kapsamına alınabilir (Blamey, 2001:18). Alternatif turizmin birçok çeşidi vardır. Bu türlerden bazıları; açık hava doğa turizmi, kültür turizmi, termal turizm, nehir ve göl sporları turizmi, av turizmi, mağara turizmi, macera turizmi, gastronomi turizmi, inanç turizmi ve diğerleridir (Smith ve Eadington, 1992:34).

Günümüzde turizm, dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen endüstrilerinden biridir. Bu hızlı büyüme, turizm ürünlerinin ve dolayısıyla turizm alanının çeşitlenmesini sağlamaktadır (Butler, 1992:8). Turizm faaliyetlerindeki yoğunluğu sadece yılın belirli aylarında değil, yılın diğer aylarına da kaydırarak döviz kazancının veya turizm gelirlerinin artması, turizm yatırımlarının daha verimli kullanılması ve daha birçok olumlu sonuç, alternatif turizm seçeneklerinin ana odak noktası olmasını gerektirmektedir (Gürdal, 2014:42). Doğal kaynakların korunması, daha iyi bir çevreye sahip olmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011:95). Akoğlan ve Bahçe'ye (2012) göre, alternatif turizm özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Cheia, 2013:58);

- Küçük ölçekte uygulanır.
- Yerel halk bu sürece hâkim olmalıdır.
- Birçok tarihi, doğal ve kültürel kaynağın korunmasını kapsar.
- Geliştirme süreci kapsamlı iş birliğini içermelidir.
- Özellikle yerel nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir.
- Yerel halk ve ziyaretçiler arasında doğrudan olumlu bir etkileşim sağlamaktadır.
- Bireysel turizm faaliyetleri, grup turizm faaliyetlerine göre tercih edilmektedir.

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Alternatif Turizm Potansiyeli

Kafkas Dağları ile çevrili Azerbaycan Cumhuriyeti, nehirleri, gölleri, ovaları, Hazar Denizi, birçok iklim türü ve zengin tarihi-mimari kaynakları ile turizm potansiyeli yüksek bir ülkedir. Azerbaycan'ın turizm endüstrisinin hızlı gelişimi için zengin kaynaklara sahip bir ülke olduğunu

belirtmek gerekir. Bunun temel nedeni, her şeyden önce Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik ve coğrafi olarak elverişli bir konumda bulunmasıdır (Hasanov ve Safarov, 2005:248).

Karabağ Zaferi'nden sonra, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınma modelinin yeni gerçeklere uygun olarak iyileştirilmesi, yönetimin daha esnek ve etkin bir şekilde düzenlenmesi gerekmiştir. Azerbaycan topraklarının Ermeni işgalinden kurtarılmasından sonra, Cumhurbaşkanı, ekonomik bölgelerin yeni bölünmesini onaylayan ve ülke ekonomisini yönetmek için stratejik mekanizmaların yenilenmesini başlatan önemli bir kararname imzalanmıştır. Bu kararname ile kurtarılan toprakları restore etme, gelecekteki kalkınmalarını sağlama, gerekli altyapıyı oluşturma ve nüfusu kendi topraklarına geri döndürme konularında geniş çaplı önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Bu etkinliklerin daha verimli şekilde düzenlenmesinde yeni ekonomik bölgelemenin stratejik önem taşıyacağı düşünülmektedir (İsmayılov, 2013:19). Karabağ bölgesinin kurulduğu günden bu yana kendine has özellikleri, istihdam biçimleri, doğal kaynakları, zengin tarihi ve kültürel mirası ile anıldığı bilinmektedir (Cabbarov, 2017:25). Şuşa, Hankendi, Ağcabedi ve Berde şehirleri ile birlikte Ağdam, Füzuli, Terter, Hocavend ve Hocalı şehirleri de tarihsel olarak Karabağ'a aittir. Aynı zamanda Karabağ bölgesi, güçlü bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bir dağ silsilesi ile çevrili Zengezur bölgesi 1861 yılında kurulmuş ve bu bölgenin doğu kısmı Azerbaycan'da yer almaktadır. Doğu Zengezur bölgesi Kelbecer, Kubadlı, Cebail, Laçın ve Zengilan şehirlerini içermektedir. (Əlirzayev, 2010:32). Bu tarihsel gerçekler ve faktörler bağlamında yaklaşıldığında, bölgedeki ekonomik ilkelerin modern gerçeklere uyarlanması ve düzenlenmesi önemlidir (İsmayılov, 2009:28).

Karabağ ve Doğu Zengezur Azerbaycan'ın en güzel bölgelerinden biridir. Büyüleyici doğası, zengin manevi ve kültürel gelenekleri ile bu bölgeler, birçok önde gelen Azerbaycanlı bilim adamı, şair, yazar, sanatçı, müzisyen ve şarkıcının doğum yeridir. Karabağ, Azerbaycan müziğinin beşiğidir. Azerbaycan folklorunun en eski ve en nadide örneklerinden biri olan yüzlerce müzik eserleri Karabağ'da yapılmıştır. Karabağ ve Zengezur Azerbaycan'ın en eski tarihi bölgelerindedir. 1968'de Karabağ'daki Azılı Mağarası'nda bulunan kalıntılar, bu bölgede 250-300 bin yıl öncesine kadar yaşayan insanlara işaret etmektedir. Bu kadim toprakların zengin doğası ve doğal kaynakları her zaman ilgi odağı olmuştur (İbrahimova, 2020: 76).

Ne yazık ki, yaklaşık 30 yıllık işgalin bir sonucu olarak, bu alanlardaki kaynaklar tahrip olmuştur. Buradaki kültür merkezleri, müzeler ve tarihi eserler zarar görmüş ve antik değeri olan değerli eşyalar Azerbaycan'dan çıkarılmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nın son günlerine kadar Karabağ'ın çeşitli bölgelerinde yasadışı arkeolojik kazılar yapılmış ve bulunan eserler yurtdışına çıkarılmıştır. Karabağ ve Doğu Zengezur'un turizm potansiyeli çok zengindir. Ekoturizm, dağ turizmi, kış turizmi, av turizmi, sağlık turizmi gibi birçok turizm türünün gelişmesi için tüm olanaklara sahiptir (Hüseynov ve Əfəndiyeva, 2007:48). Azerbaycan'ın kadim bir tarihe sahip olan bu bölgesinin turistik yerleri ile turistlerin ilgisini çekecek kendine ait flora ve faunası, tarihi, kültürel ve dini anıtları, eski kaleleri, köprüleri, ormanları, mutfağı vardır. Doğal kaynaklar açısından zengin olan Karabağ'da ayrıca ekstrem turizm, agro-turizm, yeşil turizm gibi çeşitli türlerin düzenlenmesi de mümkündür (Əziz Ələkbərli, 2007:17). Bütün bunlar, turizmin gelişimi için büyük bir potansiyel taşımaktadır. Büyük bir turizm potansiyeline sahip olan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri söz konusu turizm türleriyle birlikte alternatif turizm açısından da önemli bir konumda bulunmaktadır. Bölgelerin turizm potansiyeli dikkate alındığında geliştirilebilecek alternatif turizm türlerinden bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

Yayla Turizmi

Azerbaycan dünyada var olan 11 farklı iklim tipinden 9'una sahip bir ülkedir. Ekvator ve Kutup iklimleri dışında kalan bütün ılıman iklim şartları yıl boyunca bu bölgede yaşanmaktadır. Bu

nedenle bölgede her mevsim yayla turizmine dönük faaliyetlerin yapılabilmesi mümkündür (Seferov ve Hesenov, 2006:263).

Spor Turizmi

Günümüzde, turizm ve spor arasındaki etkileşim büyümektedir. Her iki sektör de modern gereksinimler doğrultusunda küreselleşen bir ekonomide hızla gelişen endüstrilerdir (Aydın ve Eren, 2019:45) Turizm sektöründeki gelişme hızının artmasıyla beraber, insanları sadece güneş, kum ve deniz unsurlarını içeren kitle turizm faaliyetlerine değil, aynı zamanda daha ilginç olduğu düşünülen yeni turizm türlerinin arayışına da yöneltmektedir. Turistlerin kitle turizminden farklı olarak gördüğü turizm türlerinden biri de “spor turizmi”dir. Spor turizmi, insanların spor etkinliklerini izleyerek vakit geçirmek için evlerinden çıkmaları veya bu etkinliklere katılmak için doğrudan seyahat etmeleri sonucunda meydana gelen etkinliklerin tümüdür (Bilalov, 2006:37). Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri dünyada popülerliği ile öne çıkan ve çok geniş bir kitleye sahip olan futbol, voleybol, boks, güreş, bisiklet ve golf gibi sporlar için yüksek potansiyele sahiptir. Söz konusu faaliyetlerle ilgili yakın gelecekte projelerin hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

İnanç Turizmi

Karabağ ve Doğu Zengezur turizm bölgelerinde tarihi camiileri, türbeleri, Alban Hristiyan kiliseleri inanç turizmi için önemli potansiyele sahiptir. Gutlu Musa türbesi, Genceser Manastırı, Ağoğlan Manastırı, Qiyaslı Camisi, Ağdam Cuma Camisi, Aşağı Gövher Ağa Camisi, Saath Camisi, Çöl Gala Camisi, Mardinli Camisi, Dondarlı Camisi, Merdinli Camisi, Hacı Alekber Camisi, Qacar Camisi, Dedeli camisi, Karahanbeyli Camisi ve diğerleri bu turizm bölgelerinin inanç turizminde potansiyel olarak kullanılacak eserler arasındadır (Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi, 2022).

Tarih ve Kültür Turizmi

Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri tarihi, maddi ve kültürel anıtları, zengin edebiyatı, sanat ve müzik kültürü bakımından zengindir. İnsanların emeği sonucu oluşan ve bölge yaşamında yaygın olarak kullanılan Karabağ el sanatının büyük ve zengin bir tarihi vardır. Karabağ’da bulunan kap, silah ve süs eşyaları sadece tarihi bir gerçek değil, aynı zamanda onu hazırlayan sanatkarın ustalığı hakkında da değerli bir bilgi kaynağıdır. Yapılan sanat eserleri arasında öyleleri vardır ki, üzerlerinde olan çizim ve süslemelerle dönem insanların örf ve adetleri, dini inançları ve hatta kıyafetleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Karabağ halk sanatı tarihi, etnografik ve sanatsal özellikleri giysilere de yansımıştır. Bu özellik hem belirli bir şekle sahip giysilerde hem de süslemelerinde olduğu kadar sanatsal nakış, dokuma ve örgülerde de kendini gösterir (Soltanova, 2015:45).

Karabağ ve Doğu Zengezur, tarih ve kültür turizmi potansiyeli açısından; Beyler Evi, Han Kızı Natevanın Sarayı, İbrahimhalil Han Sarayı, Şuşa Kalesi, Karabağ Han Sarayı, Selim Kervansarayı, Üzeyir Hacıbeyli’nin Evi, Bülbül’ün Ev Müzesi, Molla Penah Vakıf Türbesi, Ağdam Devlet Dram Tiyatrosu, Şahbulak Kalesi ve başka birçok tarihi ve kültürel eserleri ile önemlidir. 2020 yılının sonlarından itibaren bu eserlerin birçoğunun restore edilmesine başlanmıştır.

Mağara Turizmi

Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri Azerbaycan'ın mağara turizm potansiyeline sahip turizm bölgelerindedir. Mağara turizmi açısından önemli potansiyele sahip Karabağ bölgesi Hocavend'de bulunan Azıh Mağarası, 8 koridoru ve 600m. uzunluğu ile dikkat çeken mağaraların başında gelmektedir. Koridorlarının bazıları 20-25 metre yüksekliğindedir. Zar ve Tağlar mağaraları da mağara turizmi ile ilgilenen ziyaretçiler için önemli potansiyele sahiptir (Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi, 2022).

Termal Turizm

Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgeleri termal şifalı sular açısından zengin bir bölgedir. Deniz seviyesinden 2225 metre yükseklikte bulunan "İstisu" termal suyu Doğu Zengezur bölgesinde Kelbecer'in batı kesiminde yer alır. Birçok hastalığın tedavisinde önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Laçın'de "İlüksu", Şuşa'da "Turşsu", Zengilan'da "Kotursu" ve bölgenin diğer kısımlarında çok sayıda termal, şifalı sular bulunmaktadır (Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi, 2022).

Ekolojik Turizm

Coğrafi konumu ve zengin doğası bakımından renkli olan Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgeleri bisiklet, trekking, yaban hayatını gözlemleme, doğa yürüyüşleri, botanik bahçe gezileri, kırsal ve çiftlik alanlarında turizm, paraşüt, zipline, balık tutma, akarsu oyunları vb. çok sayıda birbirinden farklı faaliyet ile ekolojik turizm potansiyeline sahiptir.

YÖNTEM

Araştırmanın temel amacı, Azerbaycan'ın işgalden kurtulan Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgeleri'nin alternatif turizm potansiyeline ilişkin yerli turistlerin bakış açılarını incelemek ve bölgelerin alternatif turizm potansiyeline dikkat çekmektir. Bu amaca uygun olarak, bu bölgeleri ziyaret eden yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizmine ilişkin görüşleri alınmıştır. Araştırma, işgalden kurtarılan bölgelerin alternatif turizm potansiyeli hakkında fikir oluşturması, bu potansiyelin geliştirilmesinin turizme ve ülke ekonomisine sağlayabileceği katkıların öneminin vurgulanması ve bu alanda mevcut sorunlara çözüm önerileri getirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, Azerbaycan'ın Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri ile sınırlıdır. Araştırma evrenini yalnız yerli turistler oluşturmakta olup, yabancı turistler çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırmada ana kütlelin belirlenmesinde en yaygın örnekleme yöntemi olan kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem kullanılarak örnekleme seçiminde herhangi bir sınırlama getirilmemiş ve sonuç olarak ulaşılabilindiği kadar yerli turiste ulaşılması hedeflenmiştir. Anket, 2022 yılı Mart-Mayıs aylarını kapsayan dönemde Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerini ziyaret eden yerli turistlere uygulanmış ve sonuç olarak toplanan 220 anketten 180 tanesi geçerli sayılarak değerlendirilmeye alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Çalışmada, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve veriler katılımcılar ile yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili altı soru ve yine katılımcıların söz konusu bölgelerin alternatif turizm potansiyeli ile ilgili görüşlerini tespit etmeye yönelik birden çok seçeneqli yedi kapalı uçlu soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise bölgelerdeki alternatif turizm potansiyeline ait yerli turistlerin düşüncelerini belirlemeye ilişkin ifadelerden oluşan ve yazar tarafından geliştirilen on önerme bulunmaktadır. Anket formunun ikinci bölümündeki önermelere ilişkin ifadeleri derecelendirmede 5'li Likert kullanılmıştır. Bu nedenle anketin ikinci kısmında puanlama 1 = "Kesinlikle katılmıyorum" 2 = "Katılmıyorum" 3 = "Kararsızım" 4 = "Katılıyorum" 5 = "Kesinlikle katılıyorum" olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerinin analizinde IBM SPSS Statistics 26.0 paket programından yararlanılmıştır. Yerli turistlere uygulanan anket uygulaması sonucu elde edilen kategorik sorulara ilişkin istatistikler frekans (n) ve yüzde (%) dağılımları, ortalama değerler ve standart sapmalar olarak verilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerini içeren veriler belirtilmektedir. Araştırmaya % 67.8'lik oranla (122) erkek, % 32.2'lik oranla (58) kadın ve toplam 180 katılımcı katılmıştır. Araştırmaya katılan yerli turistlerin %51.1'lik oranla (92 kişi) 18-30 yaş aralığı, %27.2'lik oranla (49 kişi) 31-40 yaş aralığı, %12.2'lik oranla (22 kişi) 41-50 yaş aralığı, %9.4'lük oranla (17 kişi) 51 ve üstü yaş grubunda yer almaktadır. Medeni durumuna göre katılımcıların %52.2'lik kısmı (94 kişi) evli, %47.8'lik kısmı (86 kişi) ise bekarıdır. Eğitim durumu açısından ele alındığında katılımcıların %57.8'nin üniversite mezunu, % 25.6'sının yüksek lisans/doktora mezunu, %14.4'nün lise mezunu, %2.2'sinin ilköğretim mezunudur. Katılımcıların mesleki durumlarına baktığımızda %57.8'lik oranla en çok serbest meslek sahipleri yer alırken en az %2.8'lik oranla öğrenciler yer almaktadır. Aylık gelirine göre dağılıma bakıldığında %40'lık oranla 301-400 manat gelire sahip olanlar ilk sırada yer alırken, %10'luk oranla 600 manattan çok gelire sahip olanlar son sırada yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	n	Toplam	%
Cinsiyet	Erkek	122	180	67.8
	Kadın	58	180	32.2
Yaş	18-30 yaş arası	92	180	51.1
	31-40 yaş arası	49	180	27.2
	41-50 yaş arası	22	180	12.2
	51 yaş ve üstü	17	180	9.4
Medeni Durum	Evli	94	180	52.2
	Bekar	86	180	47.8
Eğitim Durumu	İlköğretim Mezunu	4	180	2.2
	Lise Mezunu	26	180	14.4
	Lisans	104	180	57.8
	Yüksek Lisans/Doktora	46	180	25.6
Mesleki Durum	Öğrenci	5	180	2.8
	Serbest meslek	104	180	57.8
	Memur	44	180	24.4
	Emekli	12	180	6.7
	İşsiz	15	180	8.3
Aylık Gelir*	300 Manattan az	20	180	11.1
	301-400 Manat	72	180	40.0
	401-500 Manat	44	180	24.4
	501-600 Manat	26	180	14.4
	600 Manattan çok	18	180	10.0

*1 USD = 1.70 Manat

Tablo 2’de ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizmi ve potansiyel alternatif turizm faaliyetlerine ilişkin görüşlerinin frekans (n) ve yüzde (%) dağılımları verilmiştir.

Tablo 2. Yerli Turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur Bölgelerinin Turizm ve Alternatif Turizm Potansiyeline İlişkin Görüşleri

Soru	Kategori	n	Toplam	%
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kalkınmasında önemli rol oynayacak ekonomik faaliyet alanı hangisidir?	Sanayi	23	180	12.8
	Tarım	44	180	24.4
	Turizm	104	180	57.8
	Diğer	9	180	5.0
Turizmin gelişmesi Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri için ne ölçüde faydalıdır?	Faydalı	136	180	75.6
	Faydalı Değil	2	180	1.1
	Yatırım Yapılırsa Faydalı Olabilir	40	180	22.2
	Fikrim yok	2	180	1.1
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde turizmin gelişmesi hangi alanlarda bölgelerin gelişimine katkı sağlar?	Bölgelerde yeni istihdam alanları sunar	82	180	45.6
	Bölgelerin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesini sağlar	72	180	40.0
	Bölgelerin sosyo-kültürel gelişimini sağlar	13	180	7.2
	Bölgelerin tanınırlığını sağlar	10	180	5.6
	Diğer	3	180	1.7
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizm açısından tanıtımı istenilen düzeyde mi?	Evet	100	180	55.6
	Hayır	46	180	25.6
	Fikrim yok	34	180	18.8
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde en etkin olabilecek turizm faaliyeti hangisidir?	Tarihi açıdan önemli alanlarda turist gezileri	87	180	48.3
	Açık havada turistik doğa gezileri	49	180	27.2
	İnanç turizmi gezileri	9	180	5.0
	Çeşitli ekoturizm etkinlikleri	30	180	16.7
	Diğer	5	180	2.8
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin geliştirilebilecek alternatif turizm türleri açısından karşılaşılabileceği potansiyel sorunlar nelerdir?	Birçok tarihi eserin Ermeniler tarafından yıkımı	63	180	35.0
	Bölgede çok sayıda mayınlı alanın olması	35	180	19.4
	Altyapı ve üstyapı sorunları	27	180	15.0
	İşgal zamanı Ermeniler tarafından çevreye ciddi zarar verilmesi	55	180	30.6
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin gelişmesinde hangi alternatif turizm türü daha önemlidir?	Akarsu turizmi	16	180	8.9
	Kamp-karavan turizmi	29	180	16.1
	Termal turizm	9	180	5.0
	Yayla turizmi	49	180	27.2
	Kuş gözlem turizmi	4	180	2.2
	Foto safari turizmi	4	180	2.2
	Agro turizmi	22	180	12.2
	Hüzün (Dark) turizmi	26	180	14.4
	Mağara turizmi	4	180	2.2
	İnanç turizmi	3	180	1.7
	Botanik turizmi	6	180	3.3
Doğa turizmi	8	180	4.4	

Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kalkınmasında önemli rol oynayacak ekonomik faaliyet alanının hangisinin olması gerektiğine dair değişkene; katılımcıların çoğu %57.8’lik oranla turizm, %24.4’ü ise tarım olması gerektiğini belirtmişlerdir. Turizmin gelişmesi Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri için ne ölçüde faydalıdır değişkenine; yerli turistler %75.6’lık oranla faydalı olacağını, yalnız %1.1’lik bir kısım faydalı olmayacağını belirtmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde turizmin gelişmesi hangi alanlarda bölgelerin gelişimine katkı sağlar değişkenine; katılımcıların %45.6’sı bölgelerde yeni istihdam alanları sunacağını, %40’ı ise bölgelerin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesini sağlayacağını belirtmişlerdir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin turizm açısından tanıtımının yeterli düzeyde olup-olmamasına ilişkin değişkene;

yerli turistlerin %55.6'sı evet, %25.6'sı ise hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların %18.8'i bununla ilgili fikrinin olmadığını belirtmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde en etkin ola bilecek turizm faaliyeti hangisi ola bileceğine ilişkin değişkene; yerli turistlerin %48.3'ü tarihi açıdan önemli alanlarda turist gezileri, %27.2'si açık havada turistik doğa gezilerini, %16.7'si ise çeşitli eko turizm etkinlikleri cevabını vermiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin geliştirilebilecek alternatif turizm türleri açısından karşılaşılabileceği potansiyel sorunların ne olabileceğine ait değişkene; katılımcıların %35'i birçok tarihi eserin Ermeniler tarafından yıkımı, %30.6'sı ise işgal zamanı Ermeniler tarafından çevreye ciddi zarar verilmesi ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin gelişmesine alternatif turizmin hangi türünün yol açabileceğine ait değişkene; katılımcıların %27.2'si yayla turizmi, %16.1'i kamp-karavan turizmi, %14.4'ü hüznün (dark) turizmi, %12.2'si agro turizmi olabileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 3. Yerli Turistlerin Alternatif Turizm Düşüncelerine İlişkin Ölçeğin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (n=180)

Maddeler	Aritmetik ortalama	Standart Sapma
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde bulunan mağaralar alternatif turizm kapsamında pazarlanabilir.	3,73	1,06
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri alternatif turizm çeşitleri bakımından yeterli turizm potansiyeline sahiptir.	3,77	0,96
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizme yönelik destinasyon ve bölge tanıtımı yeterince yapılmaktadır.	3,51	1,06
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin görülmeye değer yerlerinde günübirlik turizm turları düzenlenebilir.	3,70	1,06
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde kongre turizm potansiyelini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.	3,71	1,04
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizmin geliştirilmesine yönelik çekim merkezleri ve cazibe noktaları yeterli sayıdadır.	3,90	0,99
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerindeki tarihi niteliğe sahip yapılar işgalden kurtarıldıktan sonra aslına uygun olarak restore edilmektedir.	4,01	0,99
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kendine özgü müzik festivalleri, gastronomi festivalleri ve el sanatlarının sergilenebileceği açık hava turizm potansiyelini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır.	3,79	0,98
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde yapılan havaalanlarının uluslararası uçuşlara açılması bölgede alternatif turizm potansiyelini arttıracaktır.	3,88	0,94
Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm çeşitlerinin istenilen seviyeye ulaşabilmesi için gerekli olan altyapı ve üstyapı çalışmaları gerçekleştirilmektedir.	3,90	0,96
Genel Ortalama	3,789	

Tablo 3'te ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin ifadelerle katılım düzeylerinin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Tabloya göre, yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin düşüncelerine ilişkin ifadelerin genel ortalaması 3.789 olarak bulunmuştur. Anketin bu bölümünde yer alan ifadeler, katılımcıların Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerindeki alternatif turizm potansiyeline ait fikirlerini göstermektedir. Elde edilen sonuçlara uygun olarak aritmetik ortalama 1.00 – 2.33 ise kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum, 2.34 – 3.66 ise kararsız, son olarak 3.67 – 5.00 ise ankete katılanların verdiği cevapların çoğunlukla katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin yalnız "Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizme yönelik destinasyon ve bölge tanıtımı yeterince yapılmaktadır" önermesine kararsız kaldıkları, diğer tüm önermelere ise çoğunlukta katılım derecesinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde insanların farklı demografik özelliklere ve turizm faaliyetlerine ayırabilecekleri zamana uygun olarak alternatif turizm türleri gelişmektedir. Dünya genelindeki gibi, Azerbaycan'da da uluslararası turizm pazarından daha fazla pay alabilmek için harcanan çabanın nedeni hem turizmin ulusal anlamda ülke ekonominin gelişmesine, hem de toplumsal refah seviyesinin artması noktasındaki katkısıdır (Seferov ve Hesenov, 2006:267). Araştırmanın yapıldığı Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri, sahip oldukları zengin doğal ve kültürel miras ile ulusal ve uluslararası düzeyde Azerbaycan turizminin önemli alternatif turizm merkezleri olma potansiyeli taşımaktadır. Alternatif turizm türleri ile ilgili bu potansiyelin geliştirilmesi, işgalden kurtarılan bu bölgelerin kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Növresli'nin (2010) Azerbaycan'ın tamamını kapsayan turizm potansiyeli araştırmasında da bu bulguyu destekler nitelikte, alternatif turizm potansiyeline ilişkin bulgular sunmaktadır. İşgalden yeni kurtulan bu bölgelere ilişkin yapılacak araştırmalar, bölgenin turizm potansiyelinin ortaya konması ve geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bölgelerin alternatif turizmle ilgili mevcut potansiyeli, Azerbaycan'ın gelecek yıllarda turizm gelirlerine önemli katkılar sağlayabilir. Söz konusu potansiyelin geliştirilebilmesi için kamu ve özel iş birliği ile kaynaklar değerlendirilmeli ve bir destinasyon yönetim sistemi geliştirilmelidir.

Araştırmaya katılan yerli turistler Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin kalkınmasında turizmin önemli olduğunu, turizmin gelişmesinin bölgeler için faydalı olduğunu, turizmin gelişmesinin yeni istihdam alanları açısından bölgelerin gelişimine katkı sağlayacağını, bölgelerin turizm açısından tanıtımının istenilen düzeyde olduğunu, tarihi açıdan önemli alanlarda turist gezilerinin bölgelerin en etkin turizm faaliyeti olabileceğini, birçok tarihi eserin Ermeniler tarafından yıkımının bölgelerin geliştirilebilecek alternatif turizm türleri açısından karşılaşılabileceği potansiyel sorun olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların büyük bir oranı (%27.2) Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin gelişmesine yayla alternatif turizminin yol açabileceğini belirtmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre ankete katılan yerli turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm türlerine yönelik destinasyon ve bölge tanıtımına ilişkin düşünceleri orta düzeyde olmuş (3,51) ve aritmetik ortalamalarına bakıldığında kararsız oldukları belirlenmiştir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde alternatif turizm potansiyeline ilişkin düşüncelerinin belirlendiği diğer maddelerin aritmetik ortalama sonuçlarına bakıldığında yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

İşgalden kurtarılan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerini uluslararası düzeyde kültürel, tarihi, çevresel tanıtım çalışmalarının daha verimli bir şekilde yapılarak, bölgelerin işgalde olduğu 30 yılın ardından yeniden turizme kazandırılması gerekmektedir. Geçmişten bugüne mevcut zengin tarihi, doğal zenginlikleri, kültürel mirası ile Karabağ ve Doğu Zengezur bölgeleri yerli ve uluslararası turistlerin çeşitli turizm rekreasyon faaliyetlerine katılabileceği çok önemli bir cazibe merkezleridir. Uzun yıllar boyunca toprakların Ermenilerin işgali altında olmasından dolayı oluşan mevcut eksikliklerin giderilmesi, sonraki yıllarda bölgelerin turizmden elde ettiği gelirlerde önemli bir pay sağlayabilir. Alternatif turizm potansiyeli taşıyan bu bölgelerin turizme kazandırılması ve ülke ekonomisine katkı sağlayabilmesi için destinasyon yönetimi kapsamında yer alan pazarlama ve yönetim faaliyetleri üzerinde durulması gereken konuların başında gelmektedir. Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde bulunan ve Ermenistan tarafından dağıtılan tarihi, kültürel eserlerin restorasyon çalışmaları tamamlanarak bu bölgeler için düzenlenecek turizm faaliyetlerine sunulmalıdır. Özellikle Alban Hristiyanlık ve İslam dönemine ait yapılar geçmiş yıllara uygun yeniden restore edilerek yerli ve yabancı turistler için turlar düzenlenmelidir.

Bu çalışma, işgalden kurtulan iki bölgenin mevcut turizm potansiyeline dikkat çekmesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, yerli ve yabancı turistlerin Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerine gelmesini sağlayacak alternatif turizm potansiyeli bakımından oldukça yüksek potansiyele sahiptir. Ancak bu bölgelerin uzun yıllar Ermenistan'ın işgali altında olması ve turizm faaliyet alanlarına büyük zarar verilmesi sonucunda günümüzde Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm potansiyelinden istenilen düzeyde faydalanamamaktadır. Yerli turistlerin bölgenin turizm potansiyeline ilişkin düşünceleri genel anlamda değerlendirildiğinde; tabii güzellikleri, tarihi-mimari, kültürel eserleri ile tanınan Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinin alternatif turizm açısından yüksek potansiyel taşıdığı ve bu potansiyelin doğru planlanması ve pazarlanması sayesinde turizm bölgelerinin kalkınmasında önemli paya sahip olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslaner, E. ve Erol, G. (2017). Alternatif turizmin bazı türleri üzerine bir değerlendirme. *Journal of Tourism Gastronomy Studies*, 5(4): 422-438.
- Ateljevic, I. Morgan, N. and Pritchard, A. (2007). *The Critical Turn in Tourism Studies*, London: Routledge.
- Aydın, Ş. ve Eren, D. (2019). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bahar, O. (2003). Kitle Turizminin Çevre Üzerindeki Olası Etkileri: Bodrum Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 150-158.
- Bianchi, R. V. (2009). The critical turn in tourism studies: A radical critique. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 11(4): 484-504.
- Bilalov, B.Ə. and Gülaliev, Ç.G. (2015). *Turizmin Əsasları*. Bakı: QHT Nəşriyyatı.
- Bilalov, B.Ə. (2006). *Turizm Fəaliyyətinin Tənzimlənməsi*. Bakı: "Mütərcim" nəşriyyatı.
- Blamey, P.K. (2001). *Principles of Ecotourism*. In. D.B. Weaver, *The Encyclopedia of Tourism*. Wallingford: CABI Publishing.
- Butler, R. (2016). Alternative Tourism: The Thin Edge off the Wedge. In *Tourism Alternatives* (pp. 31-46). University of Pennsylvania Press.
- Cabbarov, Ə.X. (2017). *Turizm marşrutları və ekskursiya işinin təşkili*. Bakı: QHT nəşriyyatı.
- Cheia, G. (2013). Ecotourism: Definition and Concepts. *Journal of Tourism*, (15): 56-60.
- Cohen, E. (1987). Alternative Tourism-A Critique, *Tourism Recreation Research*, 12(2): 13-18.
- Cornelissen, S. (2005). *The global tourism system: Governance, development and lessons from South Africa*. Aldershot: Ashgate.
- Faiq İsmayılov. (2013). *Tarix və mədəniyyət abidələri; qorunması, istifadəsi və bərpası barədə təlimatlar*. Bakı: Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.
- Faiq İsmayılov. (2009). *Məcburən erməniləşdirilmə*. Bakı nəşriyyatı.
- Gürdal, M. (2014). *Türkiye turizm coğrafiyası: Profesyonel turist rehberi ve gezi kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2011). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hasanov, T. ve Safarov, R. (2006). Azərbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20): 255-272.

- Higgins-Desbiolles, F. (2008). Justice tourism and alternative globalization. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(3): 345-364.
- Higgins-Desbiolles, F. (2013). *Hotel Bauen: An exploratory case study in justice tourism*. In *The Critical Turn in Tourism Studies* (pp. 193-206). Routledge. Hüseyinov, İ.H. ve Əfəndiyeva, N.T. (2007). *Turizmin əsasları*. Bakı: Mars-Print NPF.
- Isaak, R.K. (2010). Alternative tourism: new forms of tourism in Bethlehem for the Palestinian tourism industry. (Routledge, Ed.) *Current Issues in Tourism*, 13(1): 21-36.
- İbrahimova, S. (2020). Azərbaycan'ın Turizm Zenginlikləri, *International Scientific Researches Congress*, 3-5 December, Türkiye: Gümüşhane.
- İslamzade, İ. ve Büyükipəkçi, S. Azərbaycan Turizm Ekonomisinin İstatistik Verilerine Göre Değerlendirilmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 107-124.
- Jallad, A. (1998). *Studies in Geographical Tourism*. Cairo: World Books for Publishing.
- Karabağ Bilgi İletişim Teknolojileri Merkezi (2022). Karabağ Tarihi. <https://www.virtualkarabakh.az/az/posts/22/1/qarabagin-tarixi.html> [Erişim tarihi 15.05.2022]
- Kılıç, B. ve Kurnaz, A. (2010). Alternatif turizm ve ürün çeşitliliği oluşturmada ekolojik çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 39-56.
- Macleod, D.V.L. (2004). *Tourism, Globalisation and Cultural Change: An Island Community Perspective*, Cleveland: Channel View Publications.
- Növresli, T. (2010). Azərbaycan turizm potansiyelinin kalkınma amaçlı değerlendirilmesi. Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Rogerson, C.M. (2004). *Tourism, small firm development and empowerment*. In T. Rhodri (Ed.), *Small firm in tourism: International perspectives* (pp. 13-34). St. Louis, MO: Elsevier Science.
- Seferov, R. ve Hesenov, T. (2006). Azərbaycan'ın turizm potansiyeli ve turizm etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 255-272.
- Sharpley, R. (2000). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divine, *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1): 1-19.
- Smith, V. L. and Eadington, W. R. (1992). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems of Tourism* (pp. 31-46). USA: International Academy for the Study of Tourism.
- Smith, V.L. (1989). *Host and Guests: The Anthropology of Tourism (2nd ed.)*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Soltanova, H.B. (2015). *Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı*. Bakı: AzTU.
- Tekin, H. (2000). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Yargı Yayınları.
- UNWTO, (2020). United Nations and World Tourism Organisation., *International Tourism Highlights*. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456>. [Erişim tarihi 20.01.2023]
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, Z. ve Gökhan, K. (2008). Alternatif turizm kavramı ve çevresel etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi, Kasım*, 42-44.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine teorik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2): 183-195.

Əlirzayev, Ə.Q. (2010). *Turizmin iqtisadiyyatı və idarə olunması*. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı.

Əziz Ələkbərli. (2007). *Qərbi Azərbaycan abidələri*. Bakı nəşriyyatı.